

С.С. Трусів

ЗАСОБИ МОВНОГО ВПЛИВУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ НА ПОЛІТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ (НА ПРИКЛАДІ ВПЛИВУ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ РАДИ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ДІЇ УРЯДУ УКРАЇНИ)

У статті робиться спроба висвітлити характерні засоби і принципи мовного впливу інституційного дискурсу прав людини - англomовний дискурс Ради ООН з прав людини - на поведінку його учасників і, зокрема, на дії і політику уряду України. Для цього автор робить лінгвістичний аналіз мови учасників однієї з жанрових форм організації дискурсу Ради ООН з прав людини - Універсального періодичного огляду. Аналізуються комунікативні принципи, цінності, стратегії, тактики і прийоми учасників цього дискурсу і їх відображення у мові.

Ключові слова: *інституційний дискурс прав людини, сугестивна функція, засоби мовного впливу, жанрова форма організації дискурсу, стратегія негативної ввічливості, комунікативна мета, промісивна конструкція, конструкція протиставлення, питальна конструкція.*

В статті підприємляється спроба обзначити характерные средства и принципы языкового воздействия институционального дискурса прав человека - англomовного дискурса Совета ООН по правам человека - на поведение его участников и, в частности, на действия и политику правительства Украины. Для этого автор проводит лингвистический анализ языка участников одной из жанровых форм организации дискурса Совета ООН по правам человека - Универсального периодического обзора. Анализируются коммуникативные принципы, ценности, стратегии, тактики и приемы участников этого дискурса и их воплощение в языке.

Ключевые слова: *институциональный дискурс прав человека, суггестивная функция, средства языкового воздействия, жанровая форма организации дискурса, стратегия негативной вежливости, коммуникативная цель, промисивная конструкция, конструкция противопоставления, вопросительная конструкция.*

The article attempts to identify specific means and principles of language influence as related to the institutional discourse of human rights - the English discourse of the UN Human Rights Council - on the behavior of its participants and, in particular, the actions and policy of the Ukrainian government. For this purpose, the author conducts a linguistic analysis of the language of members of one of the genre forms of organization of the UN Human Rights Council discourse - the Universal periodic review. The article analyzes the communicative principles, values, strategies, tactics and techniques of the participants of this discourse and their reflection in the language.

Key words: *institutional discourse of human rights, suggestive function, means of language influence, genre form of discourse organization, strategy of negative politeness, communicative purpose, promissive construction, construction of contrast, interrogative construction.*

У сучасному мовознавстві особливу увагу приділяють семантико-прагматичним і функціональним-комунікативним аспектам мови, про що свідчить велика кількість відповідних лінгвістичних досліджень

© Трусів С.С. 2011

(Е.А. Селіванова, Ю.Д. Апресян, С.Г. Тер-Минасова, Н.Д. Арутюнова, Е.И. Шейгал, Н.В. Бизюков, И.С. Баженова, С.В. Баранова, Е.А. Вебер, Е.Бенвеніст, Т.ван Дейк). Сьогодні це вже чітко визначений тренд лінгвістичних досліджень, зумовлений їх антропоцентричним і функціонально-комунікативним ухилом. Роботи, присвячені дослідженню мови як інструменту впливу на свідомість і дії, набувають все більшої актуальності.

Наявність у мови функції впливу, або як її ще називають сугестивної функції [11], є вже не новою ідеєю мовознавства. Інтерес до вивчення засобів мовного впливу з'явився ще за часів Платона, Аристотеля та Цицерона (їх праці по риториці та ораторському мистецтву).

Функціональний аспект мови, доповнений модально-прагматичними, комунікативно-функціональними, асоціативно-тематичними та стилістичними елементами відіграє значну роль у створенні різних видів дискурсу [3].

Функція впливу мови активно досліджується у різних видах дискурсу: реклами, мас-медіа, політики, релігії тощо [1]. Проте, вивчення засобів мовного впливу дискурсу прав людини досі залишалось поза особливої уваги.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим значенням, яке дискурс прав людини набуває у сучасному світі, концентруючи в собі силу впливати на сприйняття державної влади як легітимної та її політику на національному рівні, відносини між різними державами на міжнародному рівні і загалом на тенденції розвитку людства.

В дискурсі прав людини виробляється ідеологія та стандарти відносин між державою і людиною, поваги до людської гідності, а також принципи взаємодії між державами у сучасному світі. Ця теза розкривалася автором у його попередньому дослідженні [6]. Мова стандартів, які продукує дискурс прав людини, трактує дійсність в ідеальному її варіанті – як повинно бути, зважаючи на цивілізаційний розвиток людства, результати його гуманістичної еволюції. Спираючись на багаторічний досвід автора у вивченні дискурсу прав людини, можна стверджувати, що основною його метою є покращення життя кожної людини, звільнення людини від будь-якої нужди, дискримінації, забезпечення справедливості і безпеки. В цьому, на думку автора, полягає головна привабливість і сила дискурсу прав людини для людей, яка спонукає їх до його активного використання. Це інструмент оцінки дій влади, який дозволяє контролювати її. Мова дискурсу прав людини впливає на покращення становища у сфері прав людини на місцях; виконання обов'язків та зобов'язань держави в галузі прав людини; оцінювання позитивних змін та проблем, що стоять перед державою та зміцнення потенціалу держави в галузі прав людини; обміну прикладами найкращої практики між державами та іншими зацікавленими

сторонами; підтриманням співробітництва в сфері захисту прав людини.

Таким чином, мовленнєвий вплив дискурсу прав людини потребує особливої уваги.

Як було встановлено автором в одному з попередніх досліджень ("Соціолінгвістичні характеристики англомовного дискурсу Ради ООН з прав людини." Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011 – триває друк видання), інституційним вираженням дискурсу прав людини є дискурс Ради ООН з прав людини, а оскільки англійська мова є домінантною в дискурсі Ради ООН з прав людини, в цілях цього дослідження увагу буде зосереджено на вивченні лінгвістичних особливостей англомовного дискурсу Ради ООН з прав людини.

Метою даного дослідження є виявлення та опис мовних механізмів, засобів і принципів впливу англомовного дискурсу Ради ООН з прав людини на дії його учасників шляхом лінгвістичного аналізу їх мови.

На провідну роль мови щодо впливу на поведінку учасників дискурсу, як системи цінностей і установок, вказує, зокрема, російський лінгвіст О. Марченко: «Ідеологічна структура суспільства, як «розум» соціуму, здатна впровадити в масову свідомість особливу систему моральних, правових, політичних ідей, цінностей і директив дії, що є основою, чи точніше, доктриною для принципів організації і управління суспільним життям і нерозривно пов'язаною з ним сферою культури. Провідником цих ідей була і залишається мова» [7, с.97].

У рамках англомовного дискурсу Ради ООН з прав людини відбувається конструювання деонтичної картини світу, як сукупності норм і правил поведінки, необхідних для функціонування у спільноті націй, виробляються політичні ідеї ("Соціолінгвістичні характеристики англомовного дискурсу Ради ООН з прав людини").

«Деонтична настанова», яка формується за допомогою дискурсу Ради ООН з прав людини, відіграє роль специфічного психологічного і ідеологічного механізму, який виявляє та формує ставлення до конкретних категорій людей, соціальних інститутів, явищ та норм, як то до дітей, жінок, національних і релігійних меншин, осіб позбавлених волі, корінного населення, людей хворих на ВІЛ/СНІД, системи правосуддя та правоохоронних органів, расизму, тортур та корупції, торгівлі людьми, тощо, створює етичні мотивації політичної діяльності і поведінки [10]. В рамках дискурсу Ради ООН з прав людини відбувається наповнення змісту різних концептів, зокрема прав дитини, жінок, інвалідів, боротьби з расизмом, торгівлею людьми, тощо, яке закріплюється в конвенціях у вигляді стандартів. Відповідно до цих стандартів уряд розробляє

законодавство, яке потім регулює практичну реалізацію цих концептів у суспільстві. Тобто вироблений Радою ООН з прав людини зміст цих концептів визначає закон та правозастосовну практику, політику держави.

Уся діяльність Ради ООН з прав людини відбувається безпосередньо через мову. Мова Ради ООН з прав людини шляхом вербалізації концептів, яким надається статус стандартів, визначає межі й норми дії урядів, тобто здійснює виключний вплив на напрями і реалізацію їх політики.

Особливістю цього дискурсу, з точки зору його впливу на дії урядів держав -членів, є те, що вони добровільно беруть на себе зобов'язання дотримуватися норм і стандартів, вироблених міжнародною спільнотою в рамках Ради ООН з прав людини і вписаних у конвенціях і інших нормативних документах Організації Об'єднаних Націй.

Мова є також засобом контролю виконання урядами країн взятих на себе зобов'язань, основним принципом якого є спонукання урядів до покращення ситуації з дотриманням прав людини без втручання у державний суверенітет. Це зумовлює вибір певних комунікативних цілей (нормуюча, приписуюча, рекомендує, проклеймативна і імплементуюча, солідаризуюча, ідентифікативна, світоформуєча, тощо) і, відповідно, мовних засобів, які характеризуються конструктивністю, дипломатичністю, ввічливістю, взаємоповагою.

Найбільш ілюстративним для того, щоб простежити, які засоби мовного впливу є найпоширенішими в рамках англійського дискурсу Ради ООН з прав людини, автор вважає періодичний огляд (обговорення) стану дотримання державами-членами ООН своїх зобов'язань в сфері прав і свобод людини в рамках ратифікованих конвенцій. Такий огляд відбуваються в рамках спеціального механізму Ради ООН з прав людини – Універсального періодичного огляду (УПО). Цей механізм надає можливість усім країнам під оглядом заявити про заходи, які було вжито для поліпшення стану дотримання прав і свобод людини та подолання викликів у цій сфері, та оцінити стан дотримання прав людини в цих країнах, спонукати їх до дотримання своїх зобов'язань і міжнародних стандартів.

УПО відбувається у форматі інтерактивної дискусії між державою під оглядом та іншими державами-членами Ради ООН з прав людини. Під час таких обговорень держави-члени можуть задавати питання, робити коментарі, зауваження та надавати рекомендації.

Україна проходила цю процедуру у травні 2008 року. В цілях даного дослідження автором використовуються відео та аудіо матеріали і офіційні документи цього огляду [ДЖМ 1].

Оскільки УПО є одним з механізмів Ради ООН з прав людини, автор вважає за можливе розглядати мову учасників УПО як одну з жанрових форм організації дискурсу Ради ООН з прав людини, в якому чітко виражені мовні засоби впливу на дії уряду держави-члена під оглядом.

На підставі здійсненого аналізу було виявлено, що базові цінності концептосфери УПО знаходять своє вираження у таких номінативах та сполученнях, як *compliance with international standards, elimination of racial discrimination and xenophobia, promoting gender equality and high status of women, improving detention conditions, strengthening democracy, eradicating impunity, complying with international law, preventing human rights violations, ensuring freedom of speech, facilitating development, promoting dialogue, securing civil, political, social, economic and cultural rights, observing the rule of law, making reforms, strengthening independence of judiciary, establishing juvenile justice, combating domestic violence, protecting children's rights*.

В рамках УПО відбувається контроль за дотриманням стандартів, вироблених в рамках ООН щодо цих цінностей.

На особливості мови учасників УПО впливають такі його визначені принципи: виступати у ролі механізму співробітництва, що ґрунтується на об'єктивній і надійній інформації та на інтерактивному діалозі; відбуватися на об'єктивній, транспарентній, невивірковій, конструктивній, неконфронтаційній та неполітизованій основі. Це, зокрема, можна простежити у використанні учасниками дискурсу експліцитного засобу вираження своєї прихильності цим принципам - стратегії негативної ввічливості.

Ця стратегія полягає у наданні свободи дій адресанту, що прийнято в традиціях західної культури і розуміється як норма конструктивного діалогу з метою досягнення комунікативної мети, а не просто критики, яка відлякує і провокує закритість та відсутність відвертого діалогу [2]. Головним елементом стратегії негативної ввічливості є використання конструкції протиставлення з посиланням на визнаний авторитет, заохочення висловлення негативної оцінки через питання, уникнення прямих прохань та використання опосередкованих мовних актів, формулювання висловлювань в пом'якшуючій модальній упаковці. На рівні граматики використовуються повні, завершені речення, правильної граматичної форми. Семи ввічливості реалізуються також за рахунок граматичної форми умовного способу, питальних конструкцій, а також модальних дієслів.

Приклад з виступу представника Італії (**Mr. Roberto Vellano**):

However in 2007 Committee against tortures expressed concern at the allegations of torture and ill-treatment committed by law-enforcement personnel and the apparent impunity of the perpetrators. Along with CAT and HRC we

would like to recommend to ensure safety and proper treatment of all persons held in custody by the police... (протиставлення через посилання на авторитет);

HRC, CAT and CRC welcomed measures undertaken to tackle human trafficking ... However, problem with trafficking seem to persist... (помякшуюча модальність);

Finally, Mr. President, we would like to recommend Ukraine to ... (опосередковане через головуючого висловлення рекомендації; умовний спосіб)

Приклад з виступу представника Великобританії (Ms. Rebecca Sagar):
We would like to ask what steps Ukraine plans to ensure greater progress and increase the independence of the judiciary... (висловлення негативної оцінки стану забезпечення незалежності судової гілки влади через питальну конструкцію) [ДІМ 1].

Основною комунікативною метою держави під оглядом є за допомогою мови переконати учасників в тому, що уряд розуміє існуючі виклики і вживає усі необхідні заходи для їх подолання та приведення ситуації у відповідність міжнародним стандартам і взятим на себе зобов'язанням. При аналізі мови голови урядової делегації України на УПО 2008 року, ми можемо побачити, що відповідний комунікативний ефект досягається, зокрема, за допомогою активного використання концепту покращення. Використання лексичних одиниць *improve, reform, develop, enhance, better*, які несуть у собі сему із позитивним значенням зміни існуючого стану на краще [LEDO], дозволяє адресанту, говорячи про ті чи інші проблеми, створити у адресата імплікативне, підсвідоме відчуття прихильності та рішучості уряду до їх подолання, створює позитивний імідж і працює на випередження можливої критики або засудження. Імплікативний вплив цих лексичних одиниць підсилюється за допомогою вжиття їх у прогресивній формі, що створює враження постійних та активних зусиль уряду у вирішенні тих, чи інших проблем, недоліків: *Government has been improving conditions, reforming legislation, developing framework, enhancing*, тощо [ДІМ 1].

Позитивну оцінку діям уряду та відчуття його прагнення і надалі вживати кроки для поліпшення стану дотримання прав людини допомагає підкреслити використання промісивної конструкції з використанням допоміжного дієслова *will*, який має модальність обіцянки.

Приклад з виступу голови делегації України (пан Євген Корнійчук):

"We will improve procedures for monitoring pretrial investigation. We will have a clear definition of the maximum allowed period, not just for pretrial investigation, but trial itself. We will repeal the practice of sending cases for

reconsideration of cases in courts of higher instance. We will improve the mechanism for ensuring equality of parties in court trials. We will make wide use of the procedure of mediation ..." [ДІМ 2].

Для наголошення на особливо важливих для переконання адресата аргументах голова урядової делегації застосовує спеціальний стилістичний прийом, використовуючи імпліцитні ввідні конструкції: *you can definitely see, I would emphasize*. У випадках, коли уряд зазнав публічної критики щодо невідповідності міжнародним стандартам практики або політики в тій чи іншій сфері, голова урядової делегації вдається до створення ефекту розуміння з боку уряду невідповідності поточної ситуації міжнародним стандартам з метою послабити подальшу критику і, знову ж таки, створити позитивний імідж уряду. Такий ефект досягається шляхом різкого засудження та категоричності у мові голови урядової делегації, який створюють дієслова відповідної семантики (*condemn*) та прислівники *particular, seriously, extremely, definitely*, що несуть у собі семантику категоричності та інтенсифікації.

Тобто ми бачимо, що для країни дуже важливо створити позитивний імідж в дискурсі прав людини і переконати міжнародну спільноту у своїй прихильності до захисту і забезпечення загальних стандартів прав і свобод людини, що сьогодні є одним з вирішальних аспектів визнання влади як легітимної.

Головною метою інших учасників УПО є спонукання уряду України не припиняти або продовжувати вживати заходи до вирішення існуючих проблем, покращення ситуації і дотримання взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини. З огляду на таку комунікативну мету та норми спілкування держав-членів Ради ООН з прав людини, для УПО характерним є також активне використання мовних засобів впливу з імплікаційним ефектом, який спрямований на створення відчуття дружнього ставлення, некатегоричності, об'єктивності, підконтрольності, спонукання, привернення уваги, тощо.

Так наприклад, на основі проведеного дослідження, автор виявив наступні закономірності. Обов'язковим елементом висловлення оцінки діям уряду є те, що на початку виступу представники інших країн-членів Ради ООН з прав людини відзначають зроблені зусилля уряду для подолання тієї чи іншої проблеми та висловлюють подяку за них (імплікаційні засоби створення відчуття дружнього ставлення), для чого використовується цілий арсенал лексичних одиниць з відповідною семантикою (*recognize, acknowledge, appreciate, note with satisfaction, welcomes efforts done, commend, highly appreciate*). У разі, якщо потім адресант бажає висловити негативну оцінку, це робиться без використання негативних конструкцій – за допомогою конструкції протиставлення (*however, but, nevertheless, though notes with concern*), які мають

імплікаційний ефект некатегоричності. Шляхом посилення на зауваження і спостереження конвенційних органів ООН, які контролюють дотримання з боку держав зобов'язань у відповідності до ратифікованих конвенцій, створюється імплікаційний ефект об'єктивності та підконтрольності. Говорячи про ті категорії прав, які викликають стурбованість конвенційних органів, члени УПО заохочували та підштовхували уряд України до вжиття необхідних дій для забезпечення дотримання міжнародних стандартів і своїх зобов'язань.

Як показало дослідження, для того, щоб запропонувати уряду України необхідні дії, використовувалася питальна конструкція, яка має ефект спонукання уряду до вказаних дій та звертає ще більшу увагу на недоліки, або надавалася рекомендація. Особливістю того, як задаються питання та пропонуються рекомендації є те, що вони адресуються не на пряму урядовій делегації, а головному на засіданні: *Mr. President, we would like to address to you in this context several questions/recommendations for the Ukrainian delegation* [ДІМ 1]. Такий прийом дозволяє уникнути зайвої категоричності і не образити урядову делегацію. Відповідний ефект некатегоричності також досягається за допомогою використання складеного присудку та умовного способу: *would like to recommend, would be grateful for information, would like to offer recommendations, would be interested in how, would like to learn more, would be grateful if could provide more information, would like to encourage to continue, would like to invite to further elaborate* [ДІМ 1].

Слід також відзначити, що попри превалюючу стратегію негативної ввічливості даного дискурсу, учасники УПО, які оцінюють стан дотримання країною під оглядом міжнародних стандартів, активно використовують прислівники (*vigorously investigate, undertake considerable actions, continue to address more effectively, to ensure greater, to take further efficient measure, hope that tangible results will be achieved soon, willing to see redoubled efforts*), що допомагає при необхідності надати висловлюванню забарвлення категоричності.

Всі ці мовні засоби англомовного дискурсу Ради ООН з прав людини, на думку автора, дозволяють досягти основної мети дискурсу – за допомогою мови вплинути на подальші дії уряду або спонукати його до вжиття необхідних дій, вироблення необхідної політики.

Основними питаннями, на які акцентували увагу під час Універсального періодичного огляду України у 2008 році, були: дотримання стандартів забезпечення і захисту прав національних меншин, боротьби з расизмом та ксенофобією, просування гендерної рівності, захисту прав осіб позбавлених волі, торгівля людьми, зокрема жінками та дітьми, боротьба з тортурами, домашнє насильство, забезпечення соціально-економічних та культурних прав, боротьба з корупцією,

забезпечення незалежності суддів, біженці, ксенофобія. Крім того багато країн-членів-учасників огляду національної доповіді України говорили про необхідність ратифікації Україною низки міжнародних конвенцій.

Всі рекомендації та зауваження, висловлені під час огляду України, стали дієвим інструментом контролю над діями влади для громадянського суспільства і національної інституції з прав людини (Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини), які можуть на них посилалися як на авторитетні джерела, і таким чином спонукати владу вживати дій для реалізації взятих на себе зобов'язань.

Одним з яскравих прикладів впливу дискурсу Ради ООН з прав людини на дії уряду України є те, що у відповідності до висловлених зауважень та рекомендацій, а також за наполяганням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо дотримання урядом України взятих на себе зобов'язань перед міжнародною спільнотою під час УПО, 24 вересня 2008 року Україна підписала, а 16 грудня 2009 року ратифікувала Конвенцію ООН про права інвалідів та Факультативний протокол до неї [4, с.244].

Про значний вплив інституційного дискурсу прав людини на політичну діяльність в Україні також свідчить Проміжна доповідь щодо виконання станом на 2010 рік рекомендацій, отриманих Україною під час проходження у 2008 році Універсального періодичного огляду в рамках Ради ООН з прав людини [8], підготовленої Міністерством закордонних справ, у якій Україна звітує про цілий ряд кроків в сфері законодавства, правозастосовної практики, вжитих для виконання наданих рекомендацій. Через загальне поширення наданих в рамках УПО рекомендацій у ЗМІ, доповідях Уповноваженого з прав людини та у парламентській риторіці під час обговорення необхідності тих, чи інших змін до законодавства, можна побачити як мова дискурсу прав людини Ради ООН з прав людини стає діями влади України та впливає на процес прийняття політичних рішень у нашій країні.

Література

1. Белова А.Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці/ А.Д. Белова// Вісник КНУ (іноземна філологія). – К.: КНУ. – 2002. – Вип. 32. – С. 11-14.
2. Вжеш Я.Л. Принцип ввічливості в теорії і практиці міжкультурної (українсько-німецької) комунікації. Теорія «збереження обличчя» П.Брауна та С. Левінсона/Я.Л. Вжеш// Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка № 9 (220), Ч. II, 2011 – С. 251-258.
3. Дискурс, речь, речевая деятельность: Функциональные и структурные аспекты. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – 232 с.
4. Карпачова Н.І./ Карпачова Н.І./ Стан дотримання і захисту прав і свобод людини в Україні: Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. - К., 2010. - 280 с.

5. Кобозева И. М. Фактор адресата в общении // И. М. Кобозева. - Лингво-прагматический аспект анализа языка СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М. : Издательство МГУ, 2003. – Режим доступа : http://evartist.narod.ru/text12/08.htm#з_04.
6. Малиновська І.В. , Трусов С.С. Світоформуєчий дискурс в аспекті інтердискурсивності (на прикладі дискурсу політичної філософії і прав людини ООН). / І.В. Малиновська, С.С. Трусов// Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. - Центр наук. дослідж. і викладання інозем. мов НАН України. мов [Голов. ред: А.Д. Бєлова]. – К.: Логос. 2010. – С. 154 – 165.
7. Марченко О.И. Язык и власть // Этическое и эстетическое: 40 лет спустя. Материалы научной конференции. 26-27 сентября 2000г. Тезисы докладов и выступлений. – СПб., 2000. – С. 93-97.
8. Проміжна доповідь щодо виконання станом на 2010 рік рекомендацій, отриманих Україною під час проходження у 2008 році Універсального періодичного огляду в рамках Ради ООН з прав людини. - Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/48233.htm>.
9. Филичкина Т.П. Деонтические нормы в семантике фразеологических единиц русского и английского языков: на материале глагольных фразеологизмов, содержащих наименование головных уборов. - Дис. канд. филол. наук: 10.02. 19 «Германские языки»/ Т.П. Филичкина. – Орел, 2006. – 221 с.
10. Шершнева Н.Б. Семантика и прагматика деонтической модальности: функциональная характеристика в системе языка и текста – Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19/ Н.Б. Шершнева. Краснодар, 2000. – 187 с.
11. Суггестивная функция языковых средств англоязычного политического дискурса - Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / Е.Т. Юданова. – Санкт-Петербург, 2003. – 181с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. **ДІМ 1.** Archived webcast. Second Universal Periodic Review. UN Human Rights Council [Інтернет ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/webcast/unhrc/archive.asp?go=080513>.
2. **ДІМ 2.** Archived webcast. Mr. Yevhen Korniychuk, First Deputy Minister of the Ministry of Justice of Ukraine to introduce the report. Second Universal Periodic Review. UN Human Rights Council [Інтернет ресурс]. Режим доступу: <http://www.un.org/webcast/unhrc/archive.asp?go=080513>.

Лексикографічні джерела:

LEDO - Longman. English Dictionary Online [Інтернет ресурс]. Режим доступу: <http://www.ldoceonline.com>.